

Predstave na skordističkom novcu sa šire teritorije grada Beograda

Ovo istraživanje bavi se analizom ikonografije na skordističkom novcu pronađenom na široj teritoriji grada Beograda. Cilj rada jeste da se problem ikonografije skordističkog novca stavi u kontekst nastanka, postojanja i razvoja skordističkog kovanja, ograničavajući se na pomenutu teritoriju. Do sada su autori koji su proučavali skordistički novac dali njegov opis i ustanovili tipologiju, ali nisu podrobnije izvršili analizu ikonografije. Ne postoji ni jedno objavano delo koje se bavi simbolikom ikonografskih motiva u kontekstu njene pojave na novcu, iz čega proizilazi i problem ovog rada. Tipološku analizu novca koji je ovde korišćen izvršili su Petar Popović i Nikola Crnobrnja. Na osnovu analize ikonografije na skordističkom novcu, utvrđeno je da se promena predstava između različitih tipova kovanja odvijala u tri faze i da su na to uticale društvene promene čiji karakter nije moguće utvrditi samo na osnovu analize ikonografije novca. Te promene ogledaju se u shematizaciji i stilizaciji postojećih i uvođenju skordističkih ornamenta i motiva (krug sa tačkom u sredini, točak sa paocima, keltski ornament S, triskales, krst, životinjske predstave, perjanica), tj. transformaciji predstava.

Uvod

Keltsko pleme Skordisci bilo je nastanjeno na prostorima oko ušća Save u Dunav u periodu između trećeg veka stare ere i prvog veka nove ere. Prvi put se spominju u antičkim izvorima posle poraza Kelta kod Delfa (Grčka) 279. g.p.n.e. U Podunavlje se doseljavaju pod vodstvom vojskovođe Batanata i mešanjem sa autohtonim stanovništvom (Crnobrnja 1984: 13) nastaju Skordisci, kultura sa dominantnim keltskim obeležjima. Prema oblastima koje su naselili, razlikuju se Mali Skordisci, istočno od Velike Morave, i Veliki Skordisci, zapadno od Velike Morave (Todorović 1974: 22-34).

Prvi kontakt sa novcem Skordisci ostvaruju trgovačkim vezama sa Makedonijom i okolnim tračko-ilirskim plemenima koji su koristili grčki novac, tetradrahme Filipa II i Aleksandra Makedonskog. Taj novac je

Stefan Glavonjić
(1991), Zemun, Miće
Radakovića 6/73,
učenik 1. razreda
Treće beogradske
gimnazije u Beogradu

Mihailo Mučibabić
(1990), Beograd,
Brankova 28, učenik
2. razreda Pete
beogradske gimnazije
u Beogradu

MENTOR:
Uroš Matić, student
arheologije
Filozofskog fakulteta
u Beogradu

postao uzor za prve skordističke imitacije koje se javljaju početkom III v.p.n.e. i Petar Popović ih uslovno deli na 3 tipa: banatski tip, tip sa "rimskim ciframa" i tip turnirskog jahača (Popović 1987: 38). U toku analize primećeno je da dolazi do neslaganja između tipologija ove grupe novca, jer pojedine primerke Popović svrstava u podtip sa „rimskim ciframa”, dok Nikola Crnobrnja iste svrstava u banatski tip (Popović 1987: 7). Više je zbnjujuće što Crnobrnja koristi Popovićevu podelu, svrstavajući jedan od diskutabilnih primeraka u tip sa "rimskim ciframa" (Crnobrnja 2003: 7). U prvoj polovini trećeg veka p.n.e. pojavljuju se hibridne varijante imitacija predstava sa Filipovog i Aleksandrovog novca, iz kojih nastaju prva originalna kovanja kod Skordiska. Njihov prvi samostalni novac svrstava se u srpsku grupu. U istom periodu se na teritoriji Skordiska javlja i novac transilvanijskih Kelta, što potvrđuju nalazi iz Krčedin. Taj novac svrstava se u tip Krčedin (fazu B Krišeni-Berčieš tipa), a uporedo sa njim iz srpske grupe se razvija novi, sremski tip, koga je Petar Popović uslovno podelio na 4 faze (A, B, C i D) (Popović 1987: 45-53).

Cilj ovog rada je analiza ikonografije skordističkog novca koji je konstatovan na širem području antičkog Singidunuma, kao i njena promena kroz tipove i objašnjenje motiva, upoređujući ih sa podacima o ikonografiji Kelta u Evropi.

Problem rada je nedostatak ikonografske analize ove vrste na skordističkom novcu koja bi nam pokazala koje promene na ikonografiji su se dešavale među tipovima kroz vreme.

Analiza je rađena na materijalu sa lokaliteta: Singidunum, Zemun (Taurunum, pumpna stanica I, II, III), Batajnica, Pazova, Novi Banovci, Surduk, Stari Slankamen, Krčedin, Pećinci, Surčin i Progar.

U toku analize korićen je isključivo publikovan keltski novac pronađen na široj teritoriji grada Beograda, na pomenutim lokalitetima. Novac je tipološki razvrstan prema podeli koju je dao Petar Popović (Popović 1987), sem u slučaju minima, gde je korišćena tipologija Nikole Crnobrnje (Crnobrnja 1984: 14).

Istorijat dosadašnjih istraživanja

Prve objavljene publikacije keltskog novca pronađenog u Podunavlju, na teritoriji tadašnje Austrougarske potiču još iz XIX veka. Zbirke novca iz predrimskog perioda počinju da se objavljuju od 1840. godine, izostavljajući analize predstava, da bi 1908. godine R. Forer (*Forrer*) dao prve okvire za proučavanje kovanja Istočnih Kelta u knjizi o keltskoj numizmatici u rajnskim i podunavskim zemljama. On navodi prve uzore kasnijih imitacija i bavi se razvojem određenih tipova. Delo koje je postalo osnova za dalja istraživanja istočnokeltskog novca je "*Die Münzprägung der Ostkelten und ihrer Nachbarn*" od K. Pinka (*Pink*) iz 1939. godine

(Popović 1987: 11). Dugo nakon ovoga, Pinkova knjiga je bila opšte prihvaćena i često navođena, međutim, imala je nedostatke u smislu usko numizmatičkog pristupa tumačenju novca. Upravo ti nedostaci su bili motiv za dalja istraživanja u tom pravcu. V. Dž. Hanter (*Hunter*) 1967. godine i K. Kastelin (*Castelin*) 1968. i 1976. godine objavljuju manje radove koji se bave analizama novca sa naše teritorije, a T. Vučković-Todorović 1969. godine objavljuje rad “Ostava grčko-keltskog novca iz III v.p.n.e”. Godine 1973. rumunski naučnik Konstantin Preda (*Preda*) obrađuje problem varvarskog kovanja na teritoriji Rumunije i izlaže istorijat dako-getske i keltske novca.

Daleko ozbiljnije radove o novcu Kelta i drugih balkanskih plemena u predrimskom periodu (IV-I v.p.n.e.) objavljuju Petar Popović, Nikola A. Crnobrnja i Adam Crnobrnja, čija je pažnja usmerena na publikovanje i analizu predstava novca sa naše teritorije.

Ikonografska analiza

Prve predstave na keltskom novcu predstavljaju imitacije posthumnih tetradrahmi Filipa II koje se javljaju u prvoj polovini III v.p.n.e. Od tada njegov novac prestaje da se kuje u makedonskim kovnicama i, kao takav, širi se na područje između Karpata, Stare planine, Dunava i Makedonije. Pretpostavlja se da su inicijatori prvih imitacija bili Trako-Geti i da se rane imitacije kod Skordiska pojavljuju u vreme njihove stabilizacije na prostoru oko Save i Dunava, u prvoj polovini III v.p.n.e. (Popović 1987: 78). Ovaj novac je bio toliko blizak originalima da ih je nekada teško razlikovati (Popović 1987: 37). Na aversu je predstavljena bradata glava sa lorovim vencem okrenuta na desnu stranu za koju se pretpostavlja da je Zevsova, dok je na reversu predstavljen konjanik (okrenut na levo ili na desno) koji drži palminu granu (T I/1). Uz njega, pojavljuju se i razni ornament: točak sa paocima, palmina grana ispod konja, za koju Crnobrnja pretpostavlja najpre da je palmina (Popović 1987: 7), da bi kasnije pretpostavio da se radi verovatno o borovoj grani (Crnobrnja 2003: 7). Pored ovih motiva javljaju se tačkasti krug sa tačkom u sredini smešten između prednjih nogu konja ili ispod konjske glave, “rimska cifra” desno od konjanika, kao i stilizovan ornament za koji pretpostavljamo da je ostatak od natpisa ΦΙΛΙΠΠΟΥ. Sa originala, na pojedinim primercima, nalazi se natpis ΦΙΑΙΓ i preuzeta grčka slova, τ (tau) ispod trbuha i ζ (**sigma**) između prednjih nogu konja (Crnobrnja 1982: 7). Neki primerci su kontramarkirani, tj. ponovno obeleženi okruženim krstom (Popović 1987: 61) ili specifičnim usecima, radi provere kvaliteta kovine (Popović 1987: 38-39) (T I/2). Novac je kovan od kvalitetnog srebra u nominalu tetradrahmi (13-14 g) (Popović 1987: 39). Na Balkanu i u Podunavlju se, paralelno sa

srebrnom Filipovom tetradrahmom, imitira, doduše u manjoj meri, i novac Aleksandra Velikog (Popović 1987: 35). Na aversu je predstava mladog Herakla sa lavljom kožom na glavi (Popović 1987: 40), dok je na reversu predstava božanstva koje sedi na prestolu i u levoj ruci drži žezlo (Crnobrnja i Crnobrnja 2004: 20), a u desnoj pticu, za koje pretpostavljamo da je Zevs sa orlom, jer se na originalnim tetradrahmama Aleksandra Velikog pojavljuje ista predstava (Popović 1991: 23).

U odnosu na određene stilske karakteristike, imitacije možemo podeliti na banatski tip, tip sa rimskim ciframa i tip turnirskog jahača (Popović 1987: 38).

Predstave imitacija tetradrahmi Filipa II su, za razliku od originala (T I/2), bile okrenute u desno na aversu, odnosno u levo na reversu. Zapažene su i promene u ornamentici, u smislu pojave novih ornamenata i uprošćavanje (vremenom gubljenje) natpisa vladara. Popović ovo uprošćavanje objašnjava time što su Kelti jako slabo poznavali grčke natpise na novcu, pa im samim tim i nisu pridavali značaj (Popović 1987: 37). Na određenim reversima, pored nogu konja javlja se ostatak natpisa **ΦΙΛΙΠΠΟΥ** u vidu slova **Π** (pi) (T I/1). Postoji mišljenje da se radi o slovu **E** (Crnobrnja 2003: 7), ali smatramo da se ipak radi o slovu **Π** kao ostatku od natpisa **ΦΙΛΙΠΠΟΥ**. Jedan od prvih ornamenata, koji su se razvili iz tih natpisa je, prema Petru Popoviću, nazvan "rimska cifra" (T I/1). Zatim se iz ovih uspravnih linija, stilizacijom, postepeno razvila zmija koju drži konjanik, jer se taj motiv pojavljuje na istom mestu gde i "rimska cifra" (T I/3). Prema Mirandi Grin (*Miranda Green*) zmija predstavlja simbol zaštitnice doma, ponovnog rađanja i dobrog zdravlja. U kombinaciji sa "nebeskim jahačem" (što bi u našem slučaju mogao da bude konjanik) predstavlja htonski simbol, tj. simbol podzemnog božanstva (Green 1989: 141-142). Na aversu je, u vidu brka, primećen ornament u obliku latiničnog slova **S**. Smatramo da je to tipičan latenski ornament koji se, takođe, javlja na keltskoj keramici (Green 1995: 585) i metalu (Kondić 1978: 24) u Evropi, a samim tim i na našim prostorima (Jevtić 1983: 7). Da to jeste ornament potvrđuju i kasniji nalazi iz ostalih faza keltskog novca, kao i sama naglašenost tog ornamenta u odnosu na ostale koji ga okružuju (T I/4). Na nekim primercima javlja se baklja ispod trbuha konja (T I/1). Na jednom primerku pojavljuju se tri triskalesa (tipičnog keltskog ornamenta), kao i ornament koji podseća na meduzu (meduze). Na tom istom primerku, na leđima konja predstavljena je jedna zoomorfna predstava koja podseća na vepra (T I/5). Prema Mirandi Grin, triskales simbolizuje triplizam kao i mnoštvo, tj. simbol napretka (Green 1989: 169-170). Prema istom autoru, vepar može da predstavlja simbol rata zbog svoje silovitosti i nepobedivosti, ali može i da predstavlja simbol napretka, jer je bio redovan i omiljen na keltskoj trpezi (Green 1989: 139). Iznad konja javlja

se krug sa paocima (Green 1989: 116), dok je ispod glave konja tačkasti krug sa tačkom u sredini (T I/6). Oba simbola, prema Mirandi Grin, predstavljaju solarno božanstvo Taranisa, koji se nikad nije predstavljao antropomorfno i koji se naziva još i bog-točak (Green 1989: 116-117). Taranis je prema Grinovoj božanstvo zaštite od zla (Green 1989: 129-130).

Kao i na nekim Filipovim originalnim primercima i imitacijama novca Aleksandra Velikog, javljaju se useci nastali radi provere kvaliteta kovine (Popović 1987: 38-39). Na određenim primercima uočena je kontramarka kvadratnog oblika sa upisanim krstom i četiri poluloptasta ispupčenja u poljima (Popović 1987: 61) smeštena levo od glave božanstva, desno od prestola ili na njemu (T I/7). U odnosu na originale, predstave su identične, s tim što se na jednom primerku (na reversu) umesto božanstva javlja jahač. Sve aversne predstave su okrenute prema desno, dok su reversne, sa izuzetkom jedne, okrenute na levo. Sa leve strane prestola, ispod ptice, pojavljuje se i ornament u obliku slova Φ (fi) (T I/7). Ispod prestola na kome sedi božanstvo je slovo M (mi), dok se na originalu na tom mestu javlja slovo B (beta) (T I/8). Natpis ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ nalazi se desno od prestola i sve se više stilizuje. Na reversu jednog primerka, levo od nogu božanstva nalazi se nama nepoznat ornament (T I/9), dok je na originalu na tom mestu predmet koji podseća na tronožnu kadionicu (T I/8). Pred kraj kovanja imitacija u III v.p.n.e. iz imitacija novca sa hibridnim predstavama sa Filipovog i Aleksandrovog novca, nastaje nova faza u istoriji skordističkog kovanja – novac iz srpske grupe, prvog originalnog skordističkog kovanja (Popović 1987: 39).

Unutar srpske grupe primetno je tipološko i stilsko jedinstvo (Popović 1987: 40). Sama kovanica je nešto deblja i manjeg prečnika u odnosu na imitacije (Popović 1987: 39). Na aversu je predstava bradate glave sa lovorovim vencem, možda predstava Zeusa, i začušljanom kosom od temena na dole. Na prednjem kraju lovorovog venca listovi se povijaju ka unutra. Brada se, uglavnom, predstavlja sa dva reda kovrdža, ali ima primeraka i sa jednim ili tri reda. Na reversu su zastupljene razne varijante konjanika koji je shematizovan i ima dugu perjanicu povijenu na kraju, za koju pretpostavljamo da se razvila iz dela monograma sa novca helenističkog vladara Audoleonta (Popović 1987: 38). Ornamenti u vidu tačkastog kruga sa tačkom u sredini ili ornament u obliku latiničnog slova S nalaze se ispred grudi konja (T I/10). Krug sa tačkom u sredini koji asocira na točak sa paocima nalazi se iza konjanika. Na pojedinim primercima javljaju se hibridne predstave glave mladog Herakla prekrivene lavljom kožom, preuzete sa novca Aleksandra Velikog, u kombinaciji sa “Filipovom bradom” (Popović 1987: 40), koja se sreće i u tipu Krišeni-Berčieš A, nastale iz imitacija. Primerci ove grupe kovani su u dobrom srebru, težine koja varira između 12 i 14 g (Popović 1987: 41).

Predstava aversa okrenuta je na desno, a reversa na levo. Na jednom novčiću javljaju se obe predstave okrenute u desno. Tu se javlja i simbol solarnog božanstva u vidu kruga sa tačkom u sredini (T I/11). Na određenim primercima primetili smo i motive koji su nastali kombinovanjem elemenata sa novca Filipa II, Aleksandra Velikog i Audoleonta sa originalnim keltskim motivima. Prema Karlu Pinku, završne faze srpske grupe predstavljaju dva tipa: jabukovački (nije pronađen na teritoriji Beograda) i prelazni tip.

Prelazni tip odlikuje, takođe, tipološko jedinstvo, a razlike se javljaju u zavisnosti od kvaliteta izrade kalupa. Težina novca je u intervalu od 10 do 13 grama.

Avers odlikuje predstava bradate glave okrenute na desno, ali sa blago shematizovanim obrazom, za razliku od pređašnjih predstava iz srpske grupe. Listovi lovorovog venca su povijeni ka unutra. Na reversu se i u ovom tipu javlja deo monograma sa novca Audoleonta koji postepeno prelazi u perjanicu (T I/11-12). Jahač je sve manje i manje primetan, odnosno sve se više stilizacijom uprošćava. Na kraju se predstavlja u vidu nekoliko tačaka i po kojom linijom (T I/10). Na nekim primercima, na reversu je predstavljen i tačkasti krug ispod glave konja. Osim toga javlja se i solarni simbol u vidu tačkastog ili linijskog kruga, sa jednom tačkom u sredini. Na reversu jednog primerka, ispod glave konja, uočen je nepoznat tačkasti ornament. Stilizacijom, udovi konja i njegova griva su naglašeni tačkama. Postoje i posebni primerci sa predstavom Pegaza na reversu, bez jahača, okrenutog na levu stranu. Avers ovih primeraka je isti kao i kod ostalih prelaznog tipa (T II/1). Ovo konstantno kovanje, stilski i tipološki jedinstveno, približava nas prvom organizovanom kovanju na teritoriji Srbije – sremskom tipu (trećoj fazi skordističkog kovanja) (Popović 1987: 45).

Sremski tip se javlja u periodu od sredine II pa do prve polovine I v.p.n.e. Uslovno, po Popoviću, tip je podeljen na četiri faze kovanja: A, B, C i D (Popović 1987: 45-53). Svaku od ovih faza odlikuje tipološka ujednačenost, te se na osnovu toga može zaključiti da je nakon ovih faza sremskog tipa došlo do nekakvih društvenih promena koje se odražavaju na ikonografiju novca sledeće faze.

Novac faze A kovan je u kvalitetnom srebru, u nominalima tetradrahmi (11-11.7 g) i drahmi (2-3 g). Na aversu tetradrahmi predstavljena je bradata muška glava okrenuta uvek na desno. Na glavi je izdužen lovorov venac sa ka unutra povijenim prednjim krajem. Obrva i nos su naglašeni, usta su predstavljena sa 2 tačke, a na obrazu se primećuje izrazitija shematizacija, dok je brada više pramenasta. Reversna predstava karakteristična je po tome što se po prvi put u istoriji skordističkog kovanja, konj predstavlja sa kljunom na glavi i bez konjanika. Iznad njega je pred-

stavljeno, prema Popoviću, solarno božanstvo u vidu kruga sa tačkom u sredini (Popović 1987: 46), dok Nikola i Adam Crnobrnja tvrde da taj simbol zamenjuje jahača (T II/2). Iznad konja, na jednom primerku, nalazi se tipičan latenski floralni motiv (T II/3) (Popović 1987: 46). Ispod trbuha konja na određenim primercima javlja se ornament u obliku iskošenog krsta sa zadebljanjima u vidu tačaka u sredini i na krajevima (T II/2). Na jednoj aversnoj predstavi levo od obraza nalazi se nepoznat ornament, uviđen na krajevima i sredini (T II/4). Drahme su četiri puta manje novčane jedinice kovane u kvalitetnom srebru. Na aversu drahme predstava je istovetna kao i na aversu tetradrahme, dok se na reversu od ornamenata umesto kruga sa tačkom u sredini javlja točak sa četiri paoca u obliku krsta (T II/5). Predstave konja ostaju istovetne, ali bez floralnog motiva koji se javlja kod tetradrahme (Popović 1987: 46).

Faza B je najveća po brojnosti pronađenog novca. Predstave novca ove faze se, u shematizaciji predstva i naglašavanju pojedinih detalja, razlikuju od predstava faze A. Na aversu se kosa i lovorov venac izdužuju i dobijaju izgled klješta. Nos je duži i zašiljeniji, a obraz je, shematizacijom, postao plastičniji i zaobljeniji, pa zbog toga Karl Pink naziva ovu fazu *Kugelwange* (nem. zaobljen obraz) (Popović 1987: 48) (T II/6). Na jednom primerku predstavljena je glava bika okrenuta na desno (T II/7), koja odskače od standardnih aversnih predstava ove grupe i koja, prema Mirandi Grin predstavlja nebeski simbol, snagu i silovitost (Green 1989: 149). Revers je isti kao i kod faze A – predstava konja sa ili bez solarnog simbola iznad, sa izuzetkom dva primerka drahmi gde su prikazana dva konja (T II/8). Takođe, na reversu jedne drahme uočena je nepoznata četvoronožna životinja. Novac je izrađen u nešto slabije kvalitetnom srebru, te se pojavljuju suberati-komadi novca prevučeni srebrom. Uslovno odnos između tetradrahme i drahme je 1 : 4.5. Težina tetradrahmi je od 11 do 11.6 g, dok su drahme teške između 1.9 i 2.6 g (Popović 1987: 50).

Fazu C karakteriše tipološka transformacija koja pomalo izmenjuje osnovnu predstavu sremskog tipa. Ta promena se odlikuje u slobodnom samostalnom potenciranju i predstavljanju određenih delova glave: obraza, lovorovog venca i brade. Novac je nepravilnog oblika i neujednačene težine, tako da nije moguće odrediti odnos između tetradrahme i drahme, ako ga je uopšte i bilo (Popović 1987: 51-52). Kovanje je u bronzi, ali su pronađeni i primerci u leguri srebra (Popović 1987: 51). Ovu fazu odlikuju predstave lošijeg kvaliteta i očuvanosti, u odnosu na predašnje. Sve predstave aversa okrenute su na desno, dok su reversne predstave okrenute na levo, osim jednog primerka. Na aversu su i dalje predstavljene bradate glave, međutim, dolazi do prenaglašavanja lovorovog venca, nosa i obraza. To prenaglašavanje dovelo je do nepotpunog prikaza glave (T II/9). Obraz je veoma shematizovan, lovorov venac podseća na klješta, a tamo gde je

nos predstavljen, veoma je špicast. Na reversu, glavna tema je konj sa ili bez glave, ili sa naglašenim pojedinim delovima tela. Od ornamenata gotovo uvek je prisutan solarni simbol u vidu kruga sa tačkom u sredini, ali i ornament koji nesumnjivo liči na sunce (T II/10). Na jednom primerku ispod trupa konja nalazi se nepoznat ornament.

U Krčedinu je pronađena ostava sa novcem tipa Krišeni-Berčieš B (tip Krčedin), iz perioda poslednjih faza sremskog tipa na ovim prostorima – prve polovine I v.p.n.e. (Popović 1987: 54). Na aversu je predstava bradate glave čiji je daleki uzor Zevs sa tetradrahme Filipa II u kombinaciji sa lavljom kožom na glavi mladog Herakla preuzete sa novca Aleksandra Velikog (Popović 1987: 54). Reversne predstave sa malobrojnih tetradrahmi (prelazni tip između Krišeni-Berčieš A i tipa B) su uprošćenije od predstava sa reversa tetradrahmi tipa Krišeni-Berčieš A. Na reversu drahmi krčedinskog tipa nalazi se predstava shematizovanog konja okrenutog na levo i ispred njegove glave nalaze se 4 tačke. Težina uslovnih tetradrahmi kretala se oko 10 g, mada su one pretopljivane i čuvane kao rezerve srebra, te ih ima malo, dok su drahme bile 5 do 6 puta manje i lakše (Popović 1987: 56). Novac tipa Krčedin nalažen je na području istočnosremskog Podunavlja (Popović 1987: 59). Na aversu primerka tetradrahmi prikazana je bradata glava, okrenuta u desno, sa kovrdžavom kosom i nosom prikazanim u vidu linije i tačke. U kosi se nalazi ornament S, koji je preuzet iz faze Krišeni-Berčieš A (T II/12), odakle direktno vodi poreklo, dok se sa desne strane glave nalazi nepoznat ornament (T II/12). Na reversu je predstava konja sa jahačem okrenutim na levo. Jahač za razliku od tipa Krišeni-Berčieš A (T II/11), ne drži palminu granu koja je preuzeta iz keltskih imitacija grčkog novca. Od ornamenata javlja se perjanica, takođe preuzeta iz faze A. Solarni simbol u vidu kruga sa tačkom nalazi se iznad jahača, dok je ispod trbuha konja “krst” sa naglašenim krajevima u vidu tačaka. Levo, ispod glave konja nalaze se 2 tačke. Na aversnim predstavama drahmi je bradata glava okrenuta na desno, sa pramenovima kose i bradom u vidu pravih linija. Nos je, kao i kod tetradrahmi, predstavljen u vidu linije sa tačkom (T II/12). Obrva je prilično naglašena i, na nekim primercima, javlja se u obliku slova S. Samo na aversu jednog primerka zapaža se loša predstava koja podseća na pticu okrenutu na levo. Na reversu je predstavljen konj okrenut u levo, sa naglašenim kopitima preuzetim iz faze A Krišeni-Berčieš. Konjski nos je prikazan u vidu pačjeg kljuna (T II/12). Kod jednog primerka javlja se ornament u obliku slova S, smešten iznad konja. Ispod repa konja javlja se, na nekim primercima, zmijoliki motiv. Na jednom primerku je ornament za koga mislimo da bi mogao biti jahač sa perjanicom, preuzet iz faze Krišeni-Berčieš A (T II/12-13). Na nalazu gde je predstavljen konj bez glave vidi se ornament u obliku znaka pitanja (?) smešten levo od konja.

1

3

5

7

10

11

12

2

4

6

8

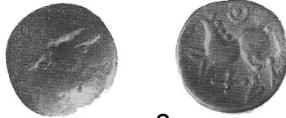

9

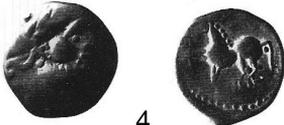
1

2

3

4

5

6

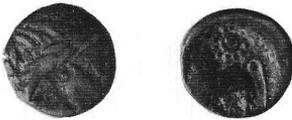
7

8

9

10

11

12

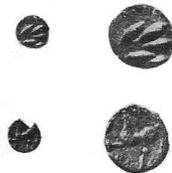
13

16

17

14

15

Poslednja faza skordističkog kovanja predstavlja fazu D sremskog tipa. U ovoj fazi prisutna je potpuna tipološka transformacija i prestanak kovanja u odnosu na tadašnji monetarni sistem. Takođe, uočava se i potpuna stilska degradacija koja se javlja u vreme opale moći Skordiska (Crnobrnja 1984: 14). Sitan srebrni novac – minimi, tipološki neujednačen karakterističan je za ovu fazu. Težina mu je različita, varira između 0.15 i 0.40g, a prečnici od 0.6 do 0.8cm (Popović 1987: 52). Na reversu je predstava shematizovanog konja koja se, po grupama, razlikuje samo u sitnim detaljima. Konj je okrenut na levu ili desnu stranu (Crnobrnja 1984: 14). Prema Crnobrnji postoje četiri aversna tipa: a) predstava jedva prepoznatljive ljudske glave (T II/13), b) predstava ljudske glave svedena na nekoliko pramenova ljudske kose (T II/14), c) predstava klasa (T II/15) i d) predstava štita (T II/16). Zanimljivo je navesti i dva zlatna minima iz zbirke V. Čeleketića, koji tipološki pripadaju aversnim tipovima c i d, prema već pomenutoj podeli (T II/17) (Crnobrnja 1989: 152). Svi ovi minimi pronađeni su na lokalitetima duž obale Dunava, od Zemuna do Slankamena. Najviše minima pronađeno je kod Zemuna na lokalitetima pumpna stanica I, II i III (Crnobrnja 1984: 33). Ovom fazom završava se monetarna aktivnost Skordiska (Crnobrnja 1984: 14).

Zaključak

Na osnovu analize, zaključili smo da unutar svakog tipa skordističkog kovanja dolazi do ikonografskih promena u tri faze. Prvu predstavlja shematizacija, drugu stilizacija koja se ogleda u promeni natpisa sa grčkog novca i ostalih ornamenata, dok treća predstavlja njihovu potpunu transformaciju i nastajanje nekih novih ikonografija. Primetili smo da na kvalitet predstava utiču određene društvene promene o kojima ne možemo govoriti samo na osnovu analize ikonografije. Takođe, pretpostavljamo da je na imitacijama Filipa II predstavljeno solarno božanstvo u vidu okruženog krsta (kontramarke) i baklje ispod trbuha konja, simbola koji se vezuju za solarna božanstva u keltskoj mitologiji (Green 1989: 116-119). Veliki broj ornamenata i motiva koji se javljaju na skordističkom novcu javljaju se na ostacima materijalne kulture Kelta zapadne Evrope, što pokazuje da su Kelti imali svoja jedinstvena ikonografska obeležja.

Zahvalnost. Želeli bismo da se zahvalimo arheologu mr Adamu Crnobrnji koji nam je svojim stručnim savetima pomogao prilikom istraživanja.

Literatura

- Cmobjrnja N. A. 1982. Keltski novac iz Kabineta za novac i medalje Muzeja grada Beograda. *Godišnjak grada Beograda*, **XXIX**: 5.
- Cmobjrnja N. A. 1984. *Novac sa područja Zemuna do 1521. godine*. Beograd: Muzej grada Beograda
- Cmobjrnja N. 1989. O zlatnicima-minimima iz zbirke Velimira Čeleketića. *Glasnik Srpskog arheološkog društva*, **5**: 151.
- Cmobjrnja N. A. 1990. Novac Skordiska (donacija Beogradske banke d. d.). *Godišnjak grada Beograda*, **XXXVII**: 29.
- Cmobjrnja N. 2003. Nepoznata varijanta varvarske imitacije Filipa II Makedonskog – tip sa rimskim ciframa. *Numizmatičar*, **22/23**: 7.
- Cmobjrnja N., Cmobjrnja, A. 2004. *Belgrade's history from the numismatic record*. Belgrade: Belgrade city museum
- Cmobjrnja N. A. 1980-1981. Types of Scordiscian mimimi in the collection of The Museum of the City of Belgrade. *Archaeologia Yugoslavica*, **XX-XXI**: 89.
- Green M. 1989. *Symbol and image in Celtic religious art*. London: Routledge
- Green M. J. 1995. *The Celtic world*. London: Routledge
- Jevtić M. 1983. *Keramika starijeg gvođenog doba na centralno balkanskom području*. Beograd: Centar za arheološka istraživanja pri Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu
- Kondić V. 1967. *Novac u Beogradu*. Beograd: Muzej grada Beograda
- Kondić V. 1978. *Kelti u Galiji – umetnost i civilizacija*. Beograd: Narodni muzej
- Kondić V. 1979. *Sjaj kovanja – novac iz zbirke Narodnog muzeja*. Beograd: Narodni muzej
- Liversejd T. 2005. *Kelti u Evropi, umetnost, religija i istorija*. Beograd: Clio
- Popović P. 1987. *Novac Skordiska*. Beograd – Novi Sad: Arheološki institut Beograd, Matica Srpska
- Popović V. 1991. *Tri numizmatička legata Univerziteta u Beogradu*. Beograd: Centar za arheološka istraživanja pri Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu
- Todorović J. 1974. *Skordisci – istorija i kultura*. Novi Sad i Beograd: Institut za izučavanje istorije Vojvodine i Savez arheoloških društava Jugoslavije

Devices on Scordiscian Coinage Found on a Wider Territory of the City of Belgrade

Our research is based on a systematic analysis of devices of the Scordiscian coinage found on a wider territory of the city of Belgrade, as well as their interactional comparison by means of coinage originating from different striking periods of time. The principal problem and motive of this research lies in the fact that none of the authors dealing with coinage of the Scordisci tribe so far has ventured to make a more profound analysis of devices. Instead, they have only described them, without even trying to analyze the devices in a Celtic religious context. Also, their researches included the coinage found on the entire territory in which the Celtic tribe of Scordisci lived. The material we used, however, comprises solely of the already described and presented Scordiscian coinage found in this area and which has been classified by the typology established by Petar Popovic and Nikola Crnobrnja. The result of this research is a more detailed analysis of devices of the Scordiscian coinage and their symbolism regarding the question of religious context of those devices. The devices have been analyzed and compared. It has been concluded that changes of the devices inside every type of Scordiscian coinage in the wider territory of Belgrade had three phases. The first one is seen in the schematization of motives. It was most notable on imitations, in the last phase of the Serbian group and in the Srem type. The second one is characterized by stylization of some inscriptions and ornaments from Macedonian coins, which were firstly imitated and later transferred onto their own coinage. Also, the other motives which appeared in later types were stylized. The third phase encompasses a transformation of the devices, and it is the most noticeable on the obverse of *minimi* in the last phase of the Srem type. We concluded that the Celts had some unique iconographic motives, because some of them which are presented on Scordiscian coinage (such as triskales, boar, S ornament, snake, circle with a point in a center etc.) were also found on material evidences of Celtic culture in Western and Central Europe.

